

zasnove

TEORETSKA PRILOGA TRIBUNE

LETO I. ŠTEVILKA 3
Ljubljana, 17. III. 1965

Najobčejši rezultat, do katerega je prišel Marx v svojih delih, Grundrisse in Kapitalu, je naslednji:

Delo se v pogojih blagovne menjave spreminja v odtujeno delo s tem, da postaja v svoji opredmetenosti substanca vrednosti. Razvoj blagovnih odnosov privede vrednost do stopnje, ko se pretvori v kapital. Kapital je vrednost kot avtomatični subjekt, ki oploduje samo sebe. Oploduje se ob neprestanem spreminjanju sorazmerja v svoji organski sestavi v korist konstantnega kapitala, materialnih proizvodnih sil v kapitalski obliki. Delo v neposredni obliki čeda-lje bolj prenehuje biti veliki vir bogastva, zato »prenehuje in mora prenehati biti delovni čas njegova mera in menjalna vrednost (mera) uporabne vrednosti... S tem se ruši na menjalni vrednosti temelječa produkcija... Razvoj materialnih produktivnih sil, ki je obenem razvoj sil delavskega razreda, na določeni točki preraste sam kapital« (Marx, Grundrisse, str. 593 in 442). Kapital kot subjekt privede samega sebe do smrti. Kapital je mrtev in z njim odtujeno delo. Zaživi svobodno družbeno delo v vsej svoji polnosti.

Kaj dejansko pomeni svobodno delo, ko se odtujeno delo preraste? »Toda faktično, če se odstrani bornirana buržoazna oblika, kaj je bogastvo drugega kot v univerzalni menjavi porojena univerzalnost potreb (sposobnosti, užitek, produktivnih sil etc.) individuov? Polna razvitost človeškega gospostva nad prirodnimi silami, tako nad tako imenovano pri-rodo kot nad svojo lastno naravo? Absolutna izdelanost njegovih ustvarjalnih zasnov brez druge predpostavke kot predhodnega zgodovinskega razvoja, ki dela to totaliteto razvoja, to je razvoja vseh človeških sil kot takih, ne merjenih na nekem naprej danem merilu za samo smoter, kjer se ne reproducira v neki opredeljenosti, ampak producira svojo totaliteto? Ne skuša ostati karkoli postalega, ampak je v absolutnem gibanju postajanja?« (Prav tam, str. 387)

S prerastitvijo blagovnih in buržoaznih (kapital-skih odnosov) je torej svobodno delo udejanstve-njeno. Udejanstvevanje svobodnega dela po Marxu potemtakem ni neskončen proces. Zato po njem poj-mi kot so svobodni, totalni človek, ukinitelj druž-benih protislovij itd. niso limitni pojmi. Svobodni človek ni nekaj, čemur bi se aproksimativno pribli-ževali v neskončnost, nikdar pa ga ne bi dokončno dosegli.

Kdor brani tezo, da je svobodni človek limitni pojem, da ne bo nikdar prišlo zares do neprotislov-nih in nenasprotujočih si družbenih odnosov, hote ali ne hote pristaja na obstoječe. Hote ali ne hote je apologet pričujočih protislovnih družbenih odnosov, ki temeljijo na blagovni proizvodnji. Zakaj?

Zato, ker pričujoče protislovne v človeku odtu-jene odnose sprejema kot nekaj, kar spada k člove-kovi naravi. Zanj je stvar samo v tem, ali bodo ti odnosi manj ali pa bolj odtujeni človeku, ali bo človek bolj ali pa manj odtujen samemu sebi. Zato mu gre samo za kvantitativno spreminjanje bolj odtujenih odnosov v manj odtujene odnose, samo za kvantitativno spreminjanje majhne človekove svobo-de v večjo človekovo svobodo, ne pa za kvalitativno spremembo odtujenih odnosov v neodtujene, za kva-litativno spremembo obstoječe človekove družbene nesvobode v njegovo družbeno - prirodno svobodo. Konkretno se ta odnos izraža v določenem pristopu k zakonu vrednosti ali pa trgu. Zastopnik kvanti-tativne rasti človekove svobode v neskončnost za-govarja koncept o tem, da je treba trg sicer učlove-čiti, toda ohraniti; da ga je sicer treba prirediti samoupravnim odnosom, da pa je treba tudi samou-pravne odnose podrediti trgu. S tem implicitno trdi, da je trg nujen že zaradi obstoječe družbene delitve dela, brez katere sodobna družba sploh ne more ob-stajati er da bo v akšni ali drugačni obliki tudi zmeraj potreben.

Marx je na takšne koncepte že zdavnaj ostro reagiral: »Kakor že je točno, da privatna lastnina (to je tudi trg, T. H.) predpostavlja delitev dela, je prav tako netočno, da delitev dela predpostavlja pri-vatno lastnino«. (Prilog kritiki itd., str. 52). Z dru-gimi besedami: »Družbena delitev dela je pogoj za obstoj produkcije blaga, čeprav nasprotno produk-cija blaga ni pogoj za obstoj družbene delitve dela« (Marx, Kapital I., str. 51) ali še z drugimi besedami: delo je pogoj nesvobodnega dela, nesvobodno delo pa ni pogoj dela. Blagovni odnosi in nesvobodno, odtu-jeno delo so med seboj neločljivo povezani, nista pa med seboj neločljivo povezana družbena delitev dela in odtujeno delo.

Iz tega je tudi razvidno: čim bolj se razvijajo blagovni odnosi, čim bolj se osamosvaja nasproti drugim družbenim odnosom, tem bolj nesvobodno postaja človekovo delo, kajti čim bolj se razvijajo in osvajaajo blagovni odnosi, tem bolj se razvija in osamosvaja trg. Z razvojem in osamosvajanjem trga pa sledijo naslednje konsekvence: prenosorazmerno z njegovo močjo raste obvladavost živega dela po mrtvem delu, torej sedanjosti po preteklosti; premo-sorazmerno raste moč subsumiranja človeka pod pogoje produkcije in nemoč racionalnega obvladova-

nja teh pogojev, prenosorazmerno raste prirodno slepo delovanje zakona vrednosti. In zato nemoč človeka v odnosu do njega.

Za nekoga, ki mu je človek koren in najvišja bit-nost človeka, je takšno stanje nevzdržno in bo zato tu težil za njegovo predružitve. Vprašanje je, kaj pomeni predružitve obstoječih odnosov blagovne produkcije in ukinitve delovanja zakona vrednosti.

Za Marxa je pomenilo predružitve: prerasti in ukiniti, za nekoga drugega pomeni: prilagoditi se. Od kod izhaja to dvoje različnih pristopov? Od tod, ali se jemlje blagovne odnose, trg, zakon vred-nosti kot nekaj, kar je lastno družbeni produkciji že po njeni naravi, to je, da človekova produkcija brez teh elementov sploh ne bi mogla obstajati. Ali pa se jemlje te elemente kot zgodovinske, ki v neki epohi začnejo postajati, pridejo drugi do viška, potem pa se spet negirajo — seveda ne brez najbolj odločujo-če proizvodilne sile: človeka.

Teorija prilagajanja izhaja iz mnenja, da je za-kon vrednosti iste kvalitete kot zakon prostega pada ali spreminjanja vode v led. Kako obvlada zakon prostega pada? Tako, da ga najprej spoznaš. Prav tako je prva stopnja obvladovanja zakona o spreminja-nju vode v led, njegovo spoznanje. Pri tem ugotoviš: v takšnih in takšnih okoliščinah, pod takimi in takimi pogoji se voda spremeni v led. Če hočeš zdaj doseči, da bo voda zmrznila ali ne, moraš ustva-riti take in take pogoje. Da bi zakon spreminjanja vode v led lahko uporabil v svoje namene, ga to-

Toda samo dotlej, dokler se te odnose ohranja. Do-kler se te odnose ohranja, se produkti človeka, torej tudi zakon vrednosti, predstavljajo odnosi do človeka kot samostojno obstoječi in delujoči. Ravno tukaj ima svoje korenine fetišizem. Značilno za fetišističen vpogled je, da za pojav ne vidi bistva, da za pojav-nim prirodno-nujnostnim delovanjem zakona vredno-sti ne vidi pravega izvora: namreč postvarelih tržno blagovnih odnosov, ki pa v bistvu niso prirodni am-pak družbeni odnosi.

Zakon vrednosti je človeški, družbeni odnos, prav tako kot so blagovno tržni odnosi družbeni odnosi in zato zgodovinski. Zato se človeku ob ustvaritvi določenih pogojev zakonu vrednosti ni treba prilaga-jati, ampak ga lahko preraste — ukine.

Zdaj pa pride ugovor apologetov. Delitev delov-nega časa na posamezne panoge proizvodnje, bo pa treba zmeraj usmerjati po določenem zakonu. Da! Samo, da pri tem ta zakon ni treba zamenjavati z za-konom vrednosti, ki se kot slepa prirodna nujnost uveljavlja skozi povprečje povprečij menjav. Zakon porazdelitve delovnega časa je prirodni zakon za člo-veško družbo, zakon vrednosti pa ne. V tem je bistve-na razlika med njima, ki pa se da izraziti tudi takole:

»Predpostavljajoč skupnostno produkcijo, posta-ne določitev časa naravno bitnostna. Čim manj časa potrebuje družba, da bi producirala pšenico, živino, itd., tem več časa posveča drugi produkciji, materi-alni ali duhovni... V ekonomiji časa se končno raz-reši vsa ekonomija... Ekonomija časa, kakor tudi

SKOMINE (FOTO: JOCO ZNIDARSIČ)

rej ne moreš spremeniti v korist pogojev, ampak moraš pogoje pripraviti tako, da se bo zakon v njih lahko uveljavil. Ne podrediš si torej zakona ti, am-pak se dejansko podrediš ti njemu, oziroma: podre-diš si ga tako, da se mu prilagodiš kot stočni pes vozu, za katerega je privezan: ali prostovoljno teče za njim ali pa ga vprega z vozom vleče za seboj. To velja za vse PRIRODNE zakone. Ricardo in Hegel sta tako mislila tudi za DRUŽBENE zakone.

Zakaj ju je potem Marx obsodil za nekritična pozitivista, ideologa in apologeta obstoječe odtujeno-sti človeka. Zato, ker je sam skozi analizo spoznal, da družbeni odnosi niso isto kot prirodni zakoni, da zakon vrednosti ni isto kot zakon prostega pada, da družbeni zakon kot zakon vrednosti lahko ukineš, medtem ko prirodnega ne moreš.

To pomeni: če si zakon vrednosti podrediš na isti način kot zakon prostega pada ali spreminjanje vode v led, to je, da se mu prilagodiš, ostajaš odtu-jen človek in če takšno podrejanje zagovarjaš, si apologet adtujenosti. Zakaj?

Zato, ker je človek odnose, ki porajajo zakon vrednosti, sam ustvaril, čeprav ne zavestno in smo-trno, to je, ne najde jih v naravi, čeprav se po drugi plati v odtujenih blagovnih odnosih pojavlja zakon vrednosti kot prirodni zakon in tudi deluje kot tak.

razdelitev delovnega časa na različne veje produkcije, postaja torej PRVI ekonomski zakon na podlagi skupnostne produkcije. To bo celo v mnogo večji stopnji zakon. Vendar je to PO BISTVU raz-lično od merjenja menjalne vrednosti (del ali pro-duktov dela) po delovnem času« (Grundrisse str. 89).

Ta prvi ekonomski zakon v komunizmu je torej po bistvu različen od zakona vrednosti, saj zakona vrednosti kot takšnega ni več. Seveda moraš biti zdaj konsekventen. Če si priznal to, moraš priznati tudi vse drugo. Če ni več zakona vrednosti, ker predpo-stavlja ukinitve blagovnih odnosov in trga, moraš priznati tudi to, da svobodni človek, totalni človek itd. niso le mitni pojmi, ampak da je nujno, če se ustvari določeni pogoji, da bodo protislovni in an-tagonistični družbeni odnosi ne samo spremenjeni, ampak tudi preraščeno ukiniti.

Kako pa je zdaj pri nas... in praksi? Kakšne predružitve prinašajo obstoječi samo-upravni odnosi, ki so po eni plati v stalnem spopadu z blagovnimi odnosi, po drugi plati pa z državnim planiranjem, glede na to, da »se neravnih razvojni-faz ne da niti preskočiti niti odpraviti z dekreti.«

Tine Hribar

(Se nadaljuje)

ZGODOVINA IN ZAKON VREDNOSTI

Vprašanje celovitosti socialistične družbene prakse

Proces »depolitizacije« je sprožil in angažiral v praksi in v teoriji različna interesna prizadevanja. Stehni družbeni problem predstavlja danes podstat te protislovne idejne nadgradnje; stihijno in preko različnih organizacijskih oblik se neprestano vrši idejna diferenciacija. Nosilci tako občutne idejne diferenciacije smo zadnja leta prav na univerzi. Mislim, da to ni slučajno, ni slučajno, da so se aktivizirala zelo ekstremna stališča o politiki, toda tisto, kar nas tukaj zanima, je dejstvo, da smo začeli voditi s politiko klasični politični dialog, ne pa samoupravno političnega. Kakor hitro pa smo se pričeli gibati v tej stihijni situacijski dimenziji, je nujno sledilo še naslednje: različna politična stališča so se pričela intenzivno ideološko utrjevati in proti njim so bile diskusije prepogosto obarvane doktrinarno. Samoupravljanje se je krnilo, ostajala je prevečkrat le demokratska parola, s tem pa so se še potencirala stališča, da se uveljavlja pri nas politika kot birokratska praksa.

Preden pričnemo s poskusom oblikovanja principelnih stališč o tej situaciji, skušajmo podati še nekatere njene karakteristike. Približajmo se nedavnim dogodkom v zvezi s Tribuno.

Ob prelomu leta je pokazala Tribuna vulgaren kulturno-politični obraz. Ne bi našteval članov. Očitno je šlo za konflikt ene politike proti drugi politiki in Tribuna je postala situacijski list. Njena poglavitna slabost je bila neurejeno vprašanje koncepta in neizbojevana principielna stališča o naravi idejnih tokov na univerzi. Tako je postala list, ki je pričel situacijsko reagirati pred političnim pritiskom raznih interesnih skupin. Članki so dobivali črno-belo barvo in njih politična narava je narekovala spoznanje, da obstoji anahronizem v nekaterih elementih družbenih odnosov na univerzi. Če to politiko tretiramo z vidika realnih možnosti samoupravne politike, ne sme izostati ugotovitev, da je postala takšna politika družbeno nefunkcionalna. Načelno je to stališče protislovno, sodim pa, da ga je potrebno globlje razčleniti.

Cilj, ki ga zasleduje naše gibanje, je integracija raznih sfer skozi samoupravljanje. Na tej osnovi je grajena celovitost socialistične družbeno-ekonomske in politične prakse. Ta integracija se vrši tudi preko konfliktnih situacij, ker so sestavni del revolucionarne situacije. Dobro, recimo, da teče ta proces po zakonu negacije, kot je bilo že zapisano v Tribuni. Vendar je naš cilj vezati konfliktno politično naravo dosežanega zgodovinskega družbenega gibanja na demokratski način razreševanja, ki ga omogoča samoupravljanje.

Z naravo družbeno-političnega sistema smo izključili spopad antagonističnih interesov, nismo pa na sploh izključili spopad interesov, ki še vedno obstoje v socialistični družbi. Ti spopadi interesov temeljijo na številnih protislovnih trajnega karakterja, ki jih vsebuje proces socialistične graditve. Zato imajo ta protislovja stihijno karakter družbenih nasprotij. Npr.:

— nujnost, da se socialistične sile opirajo tudi na moč države, kar poraja tendence za afirmacijo birokracije;

— nujnost delitve po delu, to vzdržuje neenakost v materialnih odnosih med ljudmi in ustvarja potrebo po državni intervenciji v ekonomskih odnosih;

— nujnost, da revolucija rodi politični monopol, ki stihijno teži, da ga obdrži ne samo na področju obrambe socializma pred restavracijo kapitalizma, temveč tudi na področju ekonomskih in običajnih medčloveških odnosov; itd. (glej v tej zvezi »Socializem in vojna«; Edvard Kardelj, 12. pogl.).

Se pravi, da socialistična družba ne predstavlja sama po sebi že občo skladnost interesov. To bazira na dejstvu, da živimo še vedno v pogojih tako imenovane ekonomske tuje, ko so še latentno prisotni posebni interesi in ti posebni interesi dobivajo neprestano politično naravo in po notranji logiki silijo v klasično, razredno zaostrovanje interesov. Subjektivno vzeto ta spopad ne gre več v smislu povratka, gre pa v smislu obdržanja oziroma zagotavljanja različnih ekonomskih in drugih prednosti, ki jo še vedno omogočajo specifične oblike družbene delitve dela itd.

Ce izhajamo iz teh predpostavk, pristajamo danes na sožitje interesov od ekonomskih itd... do umetniških, ki se kažejo preko stilov, smeri in ki naj se samoupravno politično izbojujejo in uravnavajo. Toda brž ko se izrablja sožitje teh interesov, smeri za prevladovanje parcialnih interesov, ki organsko ne vežejo vase splošni interes, to ni več ustvarjalno sožitje, ampak konfliktna situacija, ozko politično nasprotje.

Kako naj torej principielno tretiramo konfliktno situacijo. Glede na opredelitev politike v ožjem in širšem smislu lahko razčlenimo tudi konfliktno situacijo iz teh dveh zornih kotov. V Sloveniji smo imeli zadnji dve leti priložnost spoznati obe stališči; in to v praksi, v teoriji manj, ker smo se prepogosto gibal na meji idejnega pragmatizma. Toda o tem kasneje.

Tretiranje konfliktnih situacij v ožjem smislu se je vedno najbolj potenciralo v ognju revolucije. Poznane so misli, ki so jih svoj čas izrekli jakobinci (Saint-Just); njihov okvir je približno tak: progresivne sile se z revolucijo ne igrajo; revolucijo razvijajo tako, da uničujejo njeno nasprotje. Tu je očitno razredna opredelitev konflikta.

Opredelitev konfliktnih situacij v širšem smislu je opredelitev z vidika socialistične politike, precizneje rečeno, z vidika samoupravne politike. Vsebinsko te politike smo dovolj razčlenili in kot smo rekli, ta bazira na dejstvih:

1. delovni človek stopa kot proizvajalec, ne pa samo kot človek-državljan, v politično sfero,

2. državni posrednik postaja irelevanten,

3. subjektivne sile se politično borijo s samoupravnih pozicij, to se pravi idejno; opirajo se tudi na moč države, je pa vedno manj nujno,

4. na tej osnovi se dogaja proces politizacije in depolitizacije družbenih odnosov; vsebina tega procesa je zgodovinska integracija družbenega in političnega sistema,

5. socialistična politika predstavlja protislovno enotnost samoupravne politike in politične politike. Z rastjo neposrednega, samoupravnega družbenega odnosa odmira politično sploh,

6. politični karakter samoupravnega odnosa (samoupravna politika) odmira z materialno in idejno krepitevjo dejanskega družbenega odnosa; politična politika se uresničuje v samoupravni politiki in odмира, kot odmira politični karakter samoupravnega odnosa (samoupravne politike). Politično bo odmrlo, ko se bo razvilo do optimuma.

Vse navedeno podpira trditev, da moramo opredeljevati konfliktni odnos v širšem smislu kot integralni del samoupravne politike. Dejstvo, da živimo v pogojih ekonomske tuje; dejstvo, da smo s samoupravljanjem sprostili posebne interese, ki sami po sebi ne vežejo vase splošni interes, temveč je potrebna idejna in politična akcija za dosego ustvarjalne — samoupravne enotnosti posameznega, posebnega in splošnega interesa itd... vse to veže konfliktno situacijo v širši opredelitvi v obseg pojma samoupravne politike, oziroma širše rečeno socialistične politike. (Temu razlikovanju bo posvečen tretji članek.)

Ob tej razčlenitvi konfliktnih situacij lahko zaključimo prvotno postavljeno tezo, da je spopad interesov tako v ožji kot tudi v širši opredelitvi sestavni del revolucionarne situacije. Morda je opredelitev konflikta v širšem smislu protislovna in bi bila ustreznejša obratna raba pojmov. To je stvar pristopa. Pristop v tem sestavku je z vidika realnih možnosti samoupravne politike; z vidika dejstva, da ni cilj delavskega gibanja politična emancipacija, ampak objektiviziranje revolucionarne ideje v avtonomnem družbenem procesu; predvsem pa je ta pristop z vidika subjektivne, socialistične — idejne in politične akcije.

Vsiljuje se še en zaključek. Pristop nam omogoča razlikovati dvojni značaj političnih ukrepov, ki jih v zadnjem obdobju precej enoglasno označujemo kot »administrativne ukrepe«:

1. Politični ukrepi, ki imajo za cilj s sredstvi družbenega prisiljevanja zaščititi ustavnost in zakonitost v družbi; omogočati razvoj samoupravnih odnosov itd.

2. Politični ukrepi, ki nadomeščajo idejno borbo na samoupravnem nivoju in dobivajo administrativni prizvok z vidika realnih možnosti samoupravne politike.

V tem smislu je bila upravičena akcija do Perspektiv, bila je politična tako z vidika samoupravne kot tudi politične politike. Politična akcija je skušala ustvariti normalne odnose v kulturnih prilikah. Uprla se je »institucionalizaciji opozicionalnih tenzij«.

Toda ali ni nosil politični ukrep poleg kulturno-politične dimenzije tudi širšo družbeno-politično razsežnostjo? Ali se nismo s tem ukreom istočasno uprli »institucionalizaciji političnih napetosti«, ki bi se formirale na bazi posebnih interesov sproženih s samoupravljanjem?

Menim, da bi morali danes predvsem s tega vidika idejno politično, to je samoupravno politično, voditi tudi diskusijo o »afinitetah« v društvu književnikov Jugoslavije. Teorija »afinitet« kaže podobno idejno politično logiko, razlika je le v tem, da se zaenkrat ne uveljavlja politično ekskluzivno. V Sloveniji se je ta problem povezal še z drugimi aktualnimi problemi... Sicer pa književniki bolje vedo, kako in kaj.

Skratka, družbeno politična dimenzija vprašanja Perspektiv je vprašanje celovitosti, je vprašanje samoupravne politične enotnosti socialistične družbene prakse. Nadaljnje zaključevanje prepuščam bralcu; ni razloga, da bi ne temeljilo na vprašanju sfernosti politične logike in na odnosu med politično emancipacijo in samoupravljanjem. O tem smo že govorili, delno pa se bomo še vračali.

Povrnimo se k vprašanju dvojnega značaja političnih ukrepov, ki v današnjih pogojih temeljijo na dvojnem značaju družbenega konflikta. Recimo, da smo prvo točko izčrpali; točka 2. vsebuje problem samoupravnega konflikta.

Vzemimo primer Sodobnosti. Mislim, da je ob vprašanju Sodobnosti izostala širša demokratska razprava med publicisti, književniki in bralci, ki naj bi jo usmerjala Socialistična zveza. Sicer lahko kdo oporeka, da so bile te razprave v društvu književnikov. Nisem prepričan, a je bilo v današnjih pogojih to dovolj. Vsekakor pa ustanoviteljsko razmerje presega direkten odnos ustanovitelja do uredniškega odbora revije, treba jo je vedno bolj pojmovati kot permanenten delovni odnos ustanovitelja do kulturne javnosti, do zaledja, do bralcev in v tej širini tudi oblikovati obče družbene pogoje za kulturno-politično poslanstvo revije. Zaradi tega politični ukrep nujno nosi administrativni prizvok, kljub napredni vsebini, ki jo ima za posledico.

Z vidika samoupravne politike se vedno bolj postavlja problem nedeljivosti cilja in sredstev. Samoupravna pozicija zahteva njuno enotnost; s sredstvi se danes posveča sam cilj. Kritika zastarelih metod ne more biti danes nič drugega kot kritika zastarelih vsebin v nekaterih elementih družbenih odnosov. Vse to temelji na dejstvu, da je s samoupravljanjem postala politična sfera odvisna od lastnega rezultata, postala je odvisna od samoupravne prakse. To pa daje vedeti, da samoupravljanje ne pomeni le višji tip organizacije dela, medčloveških odnosov, šola dela in odnosov med ljudmi, šola socializma, ampak tudi šola za politično sfero, če poudarim njeno relativno ločenost. Prav ta šola je danes temeljni integracijski faktor družbenega in političnega sistema.

Kolikor bolj je samoupravljanje šola delovnim ljudem, toliko bolj delovni ljudje ne pozabljajo, da je potrebno šolati oblastne organe in politična vodstva — pa čeprav bi ti pozabljali. Seveda je mišljeno tudi v formalnem pomenu, ker je samo po sebi evidentna postavka v izpeljani obliki. Istočasno pa gre tudi za vprašanje znanstvene discipline... toda to le bežno.

Bolj zanimiv je aspekt, ki smo ga dejansko odprli. In to je aspekt nedeljivosti cilja in sredstev z vidika socialistične politike, posebno, kadar je grajena na protislovni enotnosti samoupravne politike in politične politike. Na tej osnovi se uveljavlja v zadnjem obdobju specifični sklop protislovij, kar po-

OGLEDARČEK (FOTO: JOCO ZNIDARŠIC)

meni, da temeljijo na določenem razponu — nasprotju trajnejšega karakterja. Številna se gibljejo na razponu: socialistična zavest in socialistična praksa, ustrežnejše: samoupravna zavest in samoupravno politična praksa.

Kratek kurz: upravičeno je trditi, da je samoupravna akcija na bazi posebnih interesov tudi socialistična, se pravi, da je vanjo integriran splošni interes. O tem ni dvoma v vseh primerih, kjer je omogočeno, da posebni interesi samoupravno urejajo medsebojne zadeve. Kadar pa stopajo v medsebojne

odnose preko administrativnih členov, je bolj prisoten politični karakter samoupravnih akcij. Po logiki je namreč nujno, da mora obstajati prenos razmerje med večanjem samoupravnih pristojnosti in odmiranjem političnega karakterja samoupravne politike. Za primer samo en element: odnos med decentralizacijo sredstev in večanjem samoupravne odgovornosti, seveda na organizirani, na dejavni osnovi.

Kot že rečeno, obstoji tu obsežno tematsko področje, ki bi ga lahko nazvali: politična logika delovanja interesnih skupin na samoupravni osnovi. To

področje se razprostira od navedenih primerov pa do naših političnih »demonstracij« v Naselju v zadnjih dveh letih; do primerov, da je nekaj študentov izstopilo iz Zveze komunistov, nekateri od njih so svoj izstop označili kot specifično osveščanje, češ da je važna predvsem samoupravna, to je idejna iniciativa. V ozadju vsega tega se kaže precejšnje nerazumevanje obstoječe problematike.

Hvala Ivan

Spremenljivka, ki je bistvenega pomena

Še evropsko srednjeveško gospodarstvo je bilo naturalno.¹ To pomeni, da so posamezne družine bile sposobne same zadovoljevati večino potreb: pridelovalce so si zase hranilo, izdelovale obleke in delovna orodja. Nerazvita tehnologija je določala tudi sorazmerno majhno število med seboj odvisnih družbenih vlog. Z razvojem proizvodnih sil je nenehno naraščala tudi družbena delitev dela; sodobna industrijska proizvodnja pa onemogoča autarkičnost celo v državnih mejah.

Na splošno lahko rečemo, da ljudje proizvajajo zato, da bi izgotovili predmete ali ustvarili možnosti za zadovoljevanje svojih potreb. Gledano s stališča posameznika pa ljudje v pogojih blagovnega gospodarstva delajo zato, da bi si pridobili sredstva, s katerimi lahko zadovoljijo svoje potrebe. Domnevamo lahko, da bi vsaj ob danih delovnih pogojih težko govorili o tem, da je postalo delo že samo po sebi življenjska potreba. To velja v celoti le za nekatere poklicne vloge, za veliko večino pa le deloma.

V trenutku, ko neki individuum ali sorazmerno majhna grupa (družina, plemo, kmečka vas) ne zadovoljuje več vseh ali večine svojih potreb, ampak prevzema posebne delovne vloge, katerih rezultate nato izmenjuje z drugimi individui ali skupinami, stopajo ljudje med seboj v družbene odnose. Družbena delitev dela je torej vzrok za združevanje v vse večje in vedno bolj kompleksne proizvodne skupnosti. Čeprav delo samo po sebi spreminja človekovo bisto in postaja samostojna potreba in vrednota (podobno velja tudi za vse oblike združevanja v delovne, družinske, rekreacijske in druge skupnosti), pa vendar lahko ugotovimo, da človek proizvaja in se združuje v razne družbene skupine predvsem zato, da bi zadovoljil svoje primarne potrebe. Človek torej (vsaj v glavnem) ne dela zato, da bi »uresničeval svoje bistvo« ali pa nek »samoupravni princip«, temveč zato, da bi proizvajal. Večinoma je prisiljen delati, da bi ohranil svojo eksistenco, precej oddaljen in morda tudi povsem utopičen ideal pa je posameznikova zavestna, prostovoljna in harmonična integriranost v delovni kolektiv, lokalno skupnost in tudi globalno družbo. Tako stanje neposrednega sodelovanja, komuniciranja in reševanja skupnih zadev je vedno manj možno tudi zaradi naraščajočega števila in diferenciranosti družbenih vlog. Ker pa je vse te dejavnosti vendar treba na nek način uskladiti med seboj, nastajajo obremenitve z večjo kompleksnostjo in razvijajo delitvijo dela tudi ustrezni mehanizmi, ki opravljajo funkcije nadziranja, posredovanja informacij, koordiniranja, vodenja, usmerjanja. V nekem smislu opravlja te funkcije tudi tržišče, ki s svojimi mehanizmi določa, koliko dela, ki so ga v nek izdelku vložili neposredni proizvajalci, bo prepoznane za družbeno potrebo. Bistvenega pomena za skladno delovanje nekega družbenega sistema je integriranost ustreznega vrednostnega sistema. V to smer deluje proces socializacije, izobraževalne institucije in komunikacijska sredstva. Naslednji mehanizem, ki v nekem smislu integrira med seboj ločene dejavnosti pa je hierarhija družbene moči (tudi oblasti) in avtoritete.

Moč ima neka družbena vloga, funkcija, položaj in torej tudi posameznik tedaj, če ima realno možnost uveljaviti svoj vpliv na določene procese in v določeni akciji. V kolikor pa postane vplivanje na akcijo drugih institucionalizirano in pričakovano delovanje neke vloge, govorimo o avtoriteti. Empirično in metodološko pomembno je ugotoviti, da ima vsaka družbena vloga ali posameznik, ki deluje v sistemu družbene interakcije nekaj tako definirane družbene moči in (ali) avtoritete. Družbena moč implicira torej dvo ali večstranski odnos. Običajno govorimo o tem, da ima avtoriteto nadzorci vojak, profesor nad študenti, starši nad otroci. Vendar je v nesorazmerno manjšem obsegu res tudi obratno. Ravno tako je treba upoštevati, da avtoritetni odnosi niso značilni samo za ta ali oni družbeni nivo. V neki delovni skupini bo imel največ avtoritete verjetno predelavec (vnaprej ne bomo upoštevali več razlikovanja med družbeno močjo in avtoriteto: v istem kolektivu bo imel morda večjo družbeno moč, torej neformalni vpliv na svoje delovne tovariše nek »navadni« delavec, ki nima institucionalizirane moči, torej avtoritete), vodilni uslužbenec podjetja ali član delavskega sveta bo predstavljal naslednji nivo in tako naprej preko direktorja do predsednika občinske skupščine. Ves čas pa se moramo varovati pred poenostavljanjem in upoštevanjem, da ti odnosi podrejenosti in nadrejenosti niso samo enosmerni in tudi ne samo vertikalni; pravilneje si je predstavljati zelo zapleteno mrežo položajev, ki imajo institucionalizirano ali neformalno družbeno moč. Verjetno bi se dalo izdelati dovolj precizne tehnike za empirično merjenje moči oziroma avtoritete.

² Nek položaj (vloga) bo imel tem večjo moč, če bo obremenjen razpolagal z možnostmi nagrajevanja in kaznovanja. Te možnosti so lahko različne: izredno učinkovito je odločanje o kadrovskih iniciativah; razpolaganje s sredstvi fizičnega prisiljevanja; določanje višine dohodkov, nagrad in drugih materialnih povračil; dajanje raznih drugih privilegijev, ugodnosti, pa tudi njihovo odtegotje. Sredstva prisiljevanja pa so

tudi veliko bolj subtilne narave: npr. javna pohvala ali graja; odločanje o članstvu v neki grupi ali organizaciji itd. Vsaka institucija običajno uveljavi nek specifičen sistem sankcij in povračil. S tem pa smo povedali obenem tudi to, da povračila avtoritetnih položajev ni značilen samo za neko institucijo (npr. državno politično), ampak za vsako organizirano delovanje (tudi za kulturne in vzgojne institucije). Netečna se mi torej zdi dihotomična shema avtoritetnih položajev in to še tem bolj, če jo omejujemo samo na politično institucijo.

Pri dosedanjem razmišljanju pa smo zanemarili dva problema. Prvi je vprašanje ustreznosti organizacijske sheme družbenih vlog nekega sistema in funkcionalnosti določenih avtoritetnih položajev. Ekstremno zastavljeno bi bilo vprašanje o funkcionalni upravičenosti vseh družbenih vlog, ki opravljajo funkcije usmerjanja, vodenja in kontroliranja. Nekoliko manj dosledna pa bi bila zahteva po ukinitvi vseh najvišjih državno-političnih funkcij. Z aspekta nemotnega in učinkovitega procesa proizvodnje se mi tako prvo vprašanje kot tudi druga zahteva ne zdita smiselna. Nedvomno pa je res, da vsako izvrševanje oblasti, vsak odnos podrejenosti in nadrejenosti in vse oblike neenakosti in nesvobode, ki iz teh odnosov nujno izvirajo, v bistvu ohranjajo alieniranost dela. Ob tej priložnosti naj opozorim le na že znano dilemo: ali je mogoče osvoboditi delo samo ali pa je mogoče le osvoboditi delavca od dela? Verjetno si je treba prizadevati za obojim.

Do sedaj smo samo implicitno upoštevali, da družbene vloge (funkcije) opravljajo konkretni ljudje. Naša funkcionalna shema ni upoštevala spremenljivke, ki je bistvenega pomena: človeka kot psihofizičnega bitja. Za opravljanje vlog, ki so sestavni del avtoritetnih položajev so običajno potrebne posebne kvalifikacije: prirojene sposobnosti, nivo izobrazbe, tip značaja, posebna struktura interioriziranih norm, določene izkušnje. Vse te lastnosti so funkcionalno pogojene, ugotavljajo pa jih različni selektivni mehanizmi, ki regulirajo vertikalno in horizontalno gibanje (družbeno mobilnost) posameznikov z ene vloge na drugo.

V vsaki družbi je le omejeno število posameznikov, ki imajo takšne prirojene ali (in) pridobljene sposobnosti, zato so za učinkovito delovanje nekega sistema potrebni poleg institucij, ki opravljajo procese vzgajanja, izobraževanja, socializacije in selekcije, tudi mehanizmi, ki stimulirajo ljudi za pridobitev teh kvalit. Ti mehanizmi distribuirajo med člane neke družbe razne dobrine in vrednote, ki so na razpolago le v omejenem obsegu in ki si jih vsi ali večina ljudi prizadeva dobiti. Praviloma naj bi se te dobrine in vrednote (ugled — prestiž, materialna povračila, razne ugodnosti, socialna in ekonomska varnost) razdeljevale v skladu s funkcionalno koristnostjo neke vloge in torej človeka, ki to vlogo opravlja. Tako stanje je pogoj stabilnosti, integriranosti in učinkovitosti nekega sistema družbenih vlog, vendar lahko domnevamo, da v resnici ni nikoli doseženo in da so možna večja ali manjša odstopanja od tega zaželenega (idealnega) stanja.

Ne zanimajo nas toliko slučajna odstopanja, pač pa določene ponavljajoče se in splošno razširjene pravilnosti ali celo mehanizmi, ki omogočajo, da:

1. dosežejo določeno nivo družbene moči in (ali) avtoritete osebe, ki za izvrševanje teh funkcij niso kvalificirane v skladu z obstoječimi selektivnimi procesi;

2. da taki posamezniki še naprej opravljajo te funkcije; in

3. da pripadajo nekaterim položajem take ugodnosti, ki presegajo potrebe stimuliranja in torej niso funkcionalno upravičene.

Prvi tak tipični pojav je zaostajanje, ki je še posebej močno v hitro razvijajočih se družbah, kakršna je naša. Vse elemente neke družbe si moramo zamisljati v nenehnem razvoju: večja se število in diferenciranost družbenih vlog, v skladu s tem procesom naraščajoče kompleksnosti nekega sistema pa se izpopolnjujejo tudi institucije za socializacijo, izobraževanje in distribucijo posameznikov na določene funkcije. Zato nekdo, ki je bil svoj čas sicer izbran in določen za opravljanje neke družbene vloge v skladu s tedanjimi standardi, ne ustreza več novim kriterijem selekcije. Ekstremni primer te vrste bo ta, da je nekdo prišel na položaj v razmerah, ko teh institucij in mehanizmov sploh ni bilo, ali pa so se bistveno razlikovali od sedanjih. Pojav zaostajanja je vsekakor normalen in v vsaki družbi v nekem obsegu nujen. Vendar nas to ne opravičuje, da ga ne bi poskušali omejiti na najmanjšo možno mero. V to smer delujejo instituti reelekcije, ponovnega testiranja, dopolnilnega izobraževanja in rotacije.

Drugi tipični in sociološko izredno zanimiv pojav, ki onemogoča ustrezno družbeno mobilnost, je neformalno grupiranje. Delno ga pojasnjuje preprosto dejstvo, da se na primarno grupnem nivoju družijo predvsem ljudje, ki imajo neke skupne afinitete. Te afinitete so lahko skupni materialni ali drugi interesi, podobne kulturne (psihične, intelektualne) značilnosti, soroden način življenja ipd. Z abstraktno funkcionalnega stališča sicer lahko govorimo o določenih

hierarhiji družbenih vlog, ki imajo več ali manj avtoritete (družbene moči), vendar med posameznimi nivoji družbene moči običajno ni jasno določljivih meja, ampak bolj ali manj neopazno prehajajo drug v drugega. Sele neformalno združevanje ustvarja na posameznih presečiščih strukture oblasti umetne in težko prehodne meje, ki preprečujejo pretok posameznikov z enega na drug nivo. Verjetno je, da so neformalne grupacije družbeni pojavi, za katere veljajo specifične zakonitosti in ki vplivajo nazaj na funkcionalno strukturo s tem, da omogočajo svojim članom dosego ali ohranjanje položajev mimo institucionaliziranih selektivnih mehanizmov. Na mesto teh, funkcionalno upravičenih mehanizmov, pa se uveljavljajo kriteriji porekla, družinskega statusa, osebnih poznanstev in zvez itd. S tem pa smo opozorili le na eno (negativno) implikacijo neformalnega grupiranja, namreč na tisto, ki deluje proti funkcionalni integriranosti nekega sistema.

Preostaja nam še tretji primer, ko sposobnosti in kvalifikacije neke osebe sicer ustrezajo kriterijem selekcije za neko vlogo, ne ustrezajo pa materialne ugodnosti, ki jih dobiva oseba za opravljanje svoje vloge. Te so lahko prevelike ali premajhne: v prvem primeru govorimo o privilegijih (socialnih, materialnih), v drugem pa o neopravičeno nizkih dohodkih (prejemkih).

Za empirično raziskavo se mi zdi potrebno operacionalizirati naslednjo splošno pojmovno hipotetično shemo: človek, ki ima določene osebne lastnosti (izkušnje, prirojene sposobnosti, tip in nivo izobrazbe ipd.) — družbena vloga (poklicna, politična, samoupravna ipd.) — ugodnosti (materialna in nematerialna povračila, ugled, zaželene dobrine in vrednote). Najprej se moramo vprašati po ustreznosti danega sistema družbenih vlog in institucij. Vendar nam odgovora na to vprašanje verjetno ne more dati sociologija, ampak druge znanosti: politične vede, ekonomska politika in politična ekonomija, teorija države in prava, pravne znanosti sploh in druge. Naloga sociologije pa je, da ob danem sistemu vlog upošteva drugi dve spremenljivki. Možne so naslednje hipotetične situacije:

1. dano družbeno vlogo opravlja oseba, ki ima ustrezne kvalitete in dobiva ustrezna povračila;

2. dano družbeno vlogo opravlja oseba, ki ima ustrezne kvalitete in dobiva neustrezno visoka povračila;

3. dano družbeno vlogo opravlja oseba, ki ima ustrezne kvalitete in dobiva neustrezno nizka povračila;

4. dano družbeno vlogo opravlja oseba, ki nima ustreznih kvalitete in dobiva z ozirom na vlogo, ki jo opravlja, ustrezna povračila;

5. dano družbeno vlogo opravlja oseba, ki nima ustreznih kvalitete in dobiva z ozirom na vlogo, ki jo opravlja, neustrezno visoka povračila;

6. dano družbeno vlogo opravlja oseba, ki nima ustreznih kvalitete in dobiva z ozirom na vlogo, ki jo opravlja, neustrezno nizka povračila;

7. dano družbeno vlogo opravlja oseba, ki ima ustrezne, poleg teh pa še druge kvalitete in dobiva z ozirom na vlogo, ki jo opravlja, ustrezna povračila;

8. dano družbeno vlogo opravlja oseba, ki ima ustrezne, poleg teh pa še druge kvalitete in dobiva z ozirom na vlogo, ki opravlja, neustrezno visoka povračila;

9. dano družbeno vlogo opravlja oseba, ki ima ustrezne, poleg teh pa še druge kvalitete in dobiva z ozirom na vlogo, ki jo opravlja, neustrezno nizka povračila.

Prvo hipotetično stanje je stanje idealne integriranosti in stabilnosti nekega sistema, vsa ostala, vključno z zadnjo skrajnostjo pa več ali manj motijo ravnotežje in predstavljajo potencialne konfliktna situacije in situacije potencialne družbene mobilnosti navzgor ali navzdol.

Do sedaj smo obravnavali kot enoto sistema družbeno vlogo in posameznika. To je bilo potrebno uvodoma in zaradi večje jasnosti. V analitične in raziskovalne namene pa bo vsekakor potrebno upoštevati, da se družbene vloge med seboj grupirajo in da se na tej osnovi tvorijo tudi grupe in sloji ljudi. S temi, širšimi enotami sistema bomo tvorili podobne hipotetične situacije, kot smo jih s posameznimi vlogami in osebami. V tem primeru bomo govorili o integriranosti institucij na eni in grupacij ter slojev na drugi strani; o vertikalni mobilnosti določenih grup ljudi; o konfliktnih situacijah med grupami in sloji. Sicer pa implicira tak analitični pristop številne, še nepredvidene in morda sploh nerešljive težave. Ob koncu naj opozorim samo še na to, da ob tej priložnosti opredeljen koncept ugodnosti ne upošteva prodanih kvalitetah stimulira k večjemu konkretnemu bledatike t. i. nagrajevanja po vložnem delu, ki ob delovnemu učinku.

Peter Jambreč

¹ Glej: Janez Jerovšek — Problem oblasti v lokalnih skupnostih, Peter Jambreč — Problemi družbene stratifikacije; oboje referata na simpoziju o raziskovanju jugoslovanske komune.

POENOSTAVLJENA APOLOGIJA

Pričakovanja, da bo avtor »Delovnih principov in avtonomije dela« M. Kerševan, skušal po svojih najboljših močeh odpreti ustvarjalni dialog (naj mi avtor oprostí njemu neljub izraz dialog-glej »Tribuna« 4. VII. 64, M. Kerševan, »Na temo Perspektive brez strehe«) med tistimi, ki jih imenuje »določene grupe v naših kulturnih krogih« in seboj, se niso uresničila. Avtoritativnost pa, s katero se je avtor lotil tega opravila, ponovno dokazuje, da s tako čvrsto fiksacijo v nezmotljivost in popolnost lastnih argumentov, takega dialoga ni mogoče odpreti, kaj šele začeti na neki dosojni ravni. Stališča, ki jih avtor zastopa, so oprezne variacije na že ustaljene metode in vrednote, stališča, ki so mestoma zaradi določenih protislovij prignana v nesmisel.

Nekje v začetku svojega sestavka pravi: »Če pustimo ob strani razmišljanja o tem, kako bi takšen model v naših pogojih funkcioniral, je jalovost te konstrukcije razvidna že iz tega, da se ni mogla izkupati iz dilem, ki so jih sicer njeni avtorji (zlasti Veljko Rus) dostikrat izredno precizno definirali in okarakterizirali itd.« Če sprejmemo to sugestijo, da »pustimo ob strani razmišljanja o tem, kako bi takšen model deloval v naših pogojih«, se moramo pač nujno vprašati, v čem vidi avtor »pogojenost in ustreznost modela, ki že obstaja v naši stvarnosti. Način, boljše rečeno logika, s katero izključi nasprotno varianto, je taka: »...jalovost te konstrukcije je razvidna že iz tega, da se ni mogla izkupati iz dilem itd.« Vsaka konstrukcija, ki že obstaja v kakšni stvarnosti, ali je trenutno skrbno skrita, v kakšni glavi se kobaca v dilemah, toda to še ni in ne more biti dokaz (ali eden dokazov) njene jalovosti. Medtem ko proglasi te konstrukcije v bistvu za anarhosindikalizem in utopijo, za anarhosindikalizem zato, ker zahtevajo »avtonomijo proizvajalcev z njihovim zgolj prostovoljnim, nedržavnim povezovanjem« in utopijo zaradi tega, če jih zreduciramo na eno dilemo, ki jo te konstrukcije skušajo preseči. Naštete »dileme« pa kažejo predvsem avtorjevo subjektivno pojmovanje teh »dilem«, nikakor pa ne tistega, kar so zagovarjali sodelavci »Perspektiv« (zlasti Veljko Rus). Sicer pa poglejmo avtorjev argument za »Pogojenost in ustreznost modela, ki že obstaja.

»Ta nezmožnost preseči sedanja protislovja s konstrukcijo novih modelov navsezadnje kaže le na to, da vir težav našega samoupravljanja ni toliko tam, kjer se išče; v neustreznosti obstoječega modela, ampak v pogojih stvarnosti, ki sami ravno pogojujejo in zahtevajo »izbiro« modela, ki z vidika doslednosti in logičnosti lahko tudi neustrezen in kompromisen, je pa zato stvaren.« Zanimivo bi bilo vedeti dvoje:

1. Kakšni so pogoji stvarnosti, »ki sami ravno pogojujejo in zahtevajo izbiro modela, so pa obenem z vidika doslednosti in logičnosti lahko tudi neustrezní in kompromisni?»

2. Avtor najbolj precizno pojasni SVOJ odnos do »virov težav našega samoupravljanja?»

Rad bi se ustavil ob pojmu »pogoji stvarnosti«, tako kot jih razlaga avtor. »Pogoji stvarnosti« so mu univerzalna prisposoba aksioma, o katerem ni vredno razmišljati, še manj ugotavljati, kaj tiči za njim. Zado- voljimo se lahko enostavno z razlago, da pač »pogoji stvarnosti« so, zanikati jih ne moremo in ne smemo, »Ker sami ravno pogojujejo in zahtevajo izbiro«. Tako- koj za tem nam avtor razloži, da za le-te »pogoje stvarnosti« hrani dvoje kriterijev. Prvi kriterij mu je neovrgljivost aksioma, drugi pa mu je sramežljiva znota, vendar če oba skupaj zvarimo v dialektično celoto, dobimo potrdilo o njuni upravičenosti v stvarnosti. Dokaz več za neutemeljenost tovrstnih konstrukcij mu predstavlja, »da razprava o njih očitno ni vprašanje dneva«. Nerazumljiva mi je spričo tega pozornost, ki jo posveča omenjenim »konstrukcijam«.

Tisto, kar nam predvsem manjka, »je poznavanje stvarnih procesov v naši družbi.« S to avtorjevo ugotovitvijo se popolnoma strinjam, da je temu tako, služi kot zgovoren dokaz tudi njegov sestavek.

Ko prehaja na področje »avtonomije dela« pravi naslednje: »Delovna organizacija pri razpolaganju s svojim delom v principu ni in ne more biti avtonomna. Pri vsakem delu (torej dejavnosti usmerjeni k zadovoljevanju družbenih potreb) gre za družbeno delo.«

Avtorju je torej prav vsako delo usmerjeno k »zadovoljevanju družbenih potreb«, »družba« (ta čudežna tvorba, v katero smo vključeni kot pravne osebe, državljani, občani, Zarastre, apologeti, komolčarji, norci) pa vsako delo posameznika pretehta, ugotovi, če je namenjeno zadovoljevanju »družbenih potreb«, kajti »družba« je v bistvu samo »mandator« in »režiser«, ki nam zaupa ali ne vlogo, ki jo igramo pri zadovoljevanju »družbenih potreb«.

Nadaljnji posegi tov. Kerševana na področje dela, delovne avtonomije in delovnih principov nas pripeljejo do naslednje odstavke.

Celo v klasični kapitalistični družbi kljub iluziji, ki jo privatna lastnina in blagovna proizvodnja vzbujata drobnim blagovnim proizvajalcem, češ da so lastniki svojih proizvodov, da lahko z njimi poljubno razpolagajo, je vsekemu izmed njih jasno, da proizvodov dela, če noče propasti, ne more niti zadržati pri sebi niti jih uničiti, edino, kar lahko stori z njimi, je, da jih prepusti družbi — trgu. Da torej nje- mu dejansko ne pripadajo proizvodi njegovega dela, temveč le ekvivalent, ki ga preko denarja in trga dobi za svoje, vanje vloženo, delo, pa še to le če družba delo sprejme, če ustreza pogojem, ki so jih »drugi« predpisali.

Cemu ta slabo prikrita retorična namigovanja? Klasične kapitalistične družbe ni več, to je jasno verjetno tudi tov. Kerševanu, zato sklicevanje nanjo

v današnjem času ni preveč posrečena asociacija. Razlago, kje blagovni producentje izvedo za resnično vrednost producirane blaga (če ga ne zadržijo pri sebi ali uničijo), bi nam avtor lahko prihranil, saj jo je moč najti v vsakem učbeniku politične ekonomije, na ta način nismo prišli daleč, vrtimo se na relaciji delo-družbeno delo-družbeno potrebno delo-trg. Končno pridemo do trga, no, in tu se v bistvu zaustavi »družbeni vademecum« tov. Kerševana. Trg, mu loči med koristnimi delavci in lenuhi, med dobrimi in slabimi, do pike tako kot v svetopisemski poslednji sodbi. Trg je tisto visoko razsodišče, zaradi katerega smo »družba« in ne »horda«, zaradi katerega smo de- ležni »družbenega blagoslova« ali graje itd.

Taka »družba« je podobna Molierovemu — Tar- tiuffu. V gospodarskih organizacijah nastopa v vlogi stabilnega stebra, pri negospodarskih pa se mora po besedah tov. Kerševana »uvpeljaviti na drugačen način.«

Ko »kritično« ugotavlja, »da družbeni interes na vsak način, ni tako enostavno identičen z mnenji po- litičnih predstavnikov, ki pri nas le preveč radi pater- nalistično identificirajo, »mi bomo dali« in »družba bo dala« recimo sredstva, pozablja, da tu ne gre za »paternalistično identifikacijo«, ampak za ljudi, ki se identificirajo kot izključni posestniki resnice. Od tu izvira njih moč razsoje: »mi bomo dali«, odnosno »družba bo dala«.

Naravnost presenetljiv pa je projekt tov. Kerševana glede negospodarskih področij. »Lahko se za nekatera negospodarska po- dročja dogovorimo, da o njih odločajo povsem sami ustvarjalci. Toda to lahko utemeljujemo le v večji ustreznosti pogojem dela, razmahu ustvarjalnosti, iniciativit itd., nikakor pa ne moremo negi- rati pravice družbe do uveljavljanja svojega interesa na tem po- dročju s tem, da zahtevamo avtonomnost načelno v imenu »avto- nomije dela«.

Postavlja se vprašanje, kako naj ustvarjalci na negospodarskih področjih sklenejo ta »gentlemanski sporazum« z družbo, ki bi temeljil izključno na »svetli ustreznosti dela, razmahu ustvarjalnosti, iniciativit itd., če jim obenem visi nad glavo Damoklejev meč potencialnih kršiteljev družbenega interesa? Mar ni to podobno tistemu epigramu: Enakopravnost. za vse, razen za...«

Ne vem, toda zdli se mi, negospodarska panoga kot je kultura, na ta način obični v večnem vegetiranju med »družbenim intere- som (?)« in eventualno škodljivostjo svojega bivanja. Odmerjeno ji je varstvo družbe, ki s trznimi mehanizmi vrednoti njeno delo. Seveda bo družba tudi tu poskrela za učinkovito mentalno pre- ventivo in kdor bo voljan sodelovati v interesu družbenega inte- resa« bo obvarovan hudega. Pogodba med obema bolj ali manj zainteresiranimi stranema se sklene, občasno, seveda s pridržkom družbe, da pogodbo razdere, kadar se »krši družbeni interes«.

Avtor nam je zamislil svojega modela upodobil kar se da mi- kavno, za nameček pa še kratak nasvet tistim, ki jih dosednji argumenti niso razorožili. »Ustvarjalec je treba zagotoviti upra- vljanje in ne razpolaganje, to nedvoumno izraža, za kaj gre: za ravnanje v okvirih določenih družbenih norm in sile v okvirih družbenega interesa«. Komentari je nepotreben.

II.

Pomanjkljivost, ki se včasih skozi celotno izvajanje tov. Kerševana, je nezaupanje v progres sedanjih oblik del, samoupravljanja, v njihovo prerazčanje. Po drugi strani pa bi lahko njegovemu sta- lišču očitali enostranski poudarek pri eksplikaciji določenih social- nih forumov kot so: delo, družba, trg itd. Če zgodovinsko mater- ialistična eksplikacija teh forumov nujno priznava determinizem in konzantnost še pri tov. Kerševanu, ta dva momenta tolmачita kot izključno ekonomski determinizem, ki negira ali pa zavestno pušča ob strani delovanje ostalih faktorjev.

Nobenega dvoma ne more biti, da eksplikacija tov. Kerševana ves čas favorizira ta »seks enizvo ekonomski determinizem«, čeprav v dokaj slabo kamuflirani obliki. Na ta način je nemogoče pro- dreti v bistvo problemov kot so: avtonomija dela in delovni prin- cipi, je sam v prvem delu sem omenil, da delo, podvrženo izključ- no zakonom, oploduje kapital, ne more predstavljati predmeta našega zanimanja — ampak edino delo kot primerna človekova potreba.

Prepričan sem, da mi nihče ne more očitati »zlomarnosti«, če trdim, da teoretska misel, ki ni sposobna preseči tega »ekskluziv- nega ekonomskega determinizma«, ne more biti izvor (podlaga) novih koncepcij, ki bi se lahko uspešno izvajale v našo prakso. Horizont take teoretske misli je precezek, ker so dileme, ki jih skuša reševati in razreševati zgolj projekcija lastnih tavtoloških konstrukcij.

V svojih nadaljnjih izvajanjih se bom skušal nasloniti predvsem na članek Zagorke Pešić-Galuhović »Socializem in humanizem, ki je izšel v prvi letošnji številki filozofskega dvomesečnika »PRAXIS«.

Izvor prioritete ekonomskih in političnih ciljev je treba iskati predvsem v dejstvu, da so »e socialistične revolucije dosedaj reali- zirale v pretežno nerazvitih deželah, iz tega dejstva izhaja tudi ome- jenost (ozkost) definiranja ciljev in idealov socializma, Danes pa je nujno, zaradi spremenjenih pogojev, preveriti omenjeno prioriteto ekonomskih in političnih ciljev. Zahteva po bolj jasno definiranih humanističnih načelih vodi nujno k Marxovi definiciji, da mora komunizem predstavljati revolucizacijo človekove osebnosti preko osvobajanja človekovega dela.

Tisto, kar tov. Kerševan (hote ali nehote) preze pri tretiranju delovnih principov in avtonomiji dela, je ravno popolnoma nedolo- čen odnos do omenjene »revolucizacije človekove osebnosti preko osvobajanja človekovega dela«. Nikjer niti z najmanjšo besedico tega odnosa ne nakazuje.

Marx definira delo kot specifičnost človeške eksistence. Toda delo je razen te svoje specifičnosti svojvrstna človeška dejavnost predvsem zaradi tega, ker ni samo sredstvo za zadovoljevanje drugih potreb, ampak je samo zase potreba.

Neskladnost med trditvijo, da gre pri delu izključno za zado- voljevanje družbenih potreb in Marxovo, da delo ni samo sredstvo, ampak tudi samo zase potreba, je očitna. Vizija take družbe je vizija mehanizmov, ki v imenu človeka zadovoljuje njegovo potrebo po neposrednih kontaktih. Posamezniku je drugi potreben ne samo v družbenem procesu dela in družbeni kooperaciji, temveč tudi kot prijatelj, kot objekt ljubezni. Samo skozi razvito potrebo za drugim človekom lahko individualno uresniči svojo družbenost in na ta način preseče družbenost kot so: razredi, stanovi, država, partija itd.

Omenjeni surogati družbenosti pa so tov. Kerševanu zagotovili za pogojenost izključno samo zato, ker so stvarni.

Glede tretiranja samoupravljanja pri nas pa bi rad opozoril na sledeče. Sistem samoupravljanja sam po sebi ne predstavlja dezalienacije človeka in njegovega dela. Ta sistem šele nudi mož- nosti (osnove), na katerih je treba razviti principe mnogo bolj kompleksnega procesa osvobajanja dela in emancipacije človeka. Po zaslugi praktičističnih umov pa se ta možnost (pogoj) tretira kot dokončna rešitev. Lahko trdim, da se je samoupravljanje v sedanji fazi svojega razvoja afirmiralo skoraj povsod kot politični in ekonomski organ delovnih organizacij, ki rešuje izključno prak- tične naloge proizvodnega procesa, organizacije dela, delitve itd.

Naj omenim, da Marxu »revolucizacija človekove osebnosti ne pomeni samo afirmacijo« človeka visokega standarda, nato politično osvoboditev državljana družbe. Marx zahteva revolucizacijo človeških potreb, ki so osiromašene in zožene na delne potrebe, ter nimajo resnično človeškega pomena.

Nekateri z neutrudljivo vneto iz dneva v dan dokazujejo, »da smo z uvedbo delavskega samoupravljanja že del strateško napre- dujočega človeštva, apriori, da je naše zgodovinsko poslanstvo izče- pano že v sami formi, ki da je ravno tako odraz naše progresivno- sti itd.

Slabosti socialističnega siste na niso nikakšen tabu, znanstvenik- marksist ne sme zapirati oči pred njimi, ker slabosti, ki izhajajo iz nedosledno definiranih in realiziranih Marxovih humanističnih idej lahko povzročijo, da se na neadekvatnih marksističnih idejah gradi nesocialistična praksa. Zgovoren dokaz za to je obdobje stalinizma. Če je danes stalinizem proglašec za psevdomarksizem, je to tra- gično dejstvo socialistične prakse, toda ta izkušnja nas uči, da marksistični znanosti ne smemo dovoliti, da bi postala apologetska.

Milenko Vakonjac

POPRAVEK

Zadnji odstavek članka »Delovni princip in avtonomija dela« v 1. številki se pravilno glasi:

...je to upravičeno le v smislu, v kakršnem pojmuje samo- upravljanje tudi ustava — da je treba zagotoviti ustvarjalec upra- vljanje, ne pa razpolaganje. Sam termin samoupravljanje nedvoumno izraža, za kaj gre — za ravnanje v okvirih določenih družbenih norm in ciljev v okvirih družbenega interesa...

IZGUBLJENA (FOTO: JOCO ŽNIDARŠIČ)